

DĚLNICKÁ OTÁZKA

NAPSALI SYDNEY A BEATRICE WEBBOVI

Použití vědeckých objevů a vynálezů v průmyslu, po němž přišel veliký rozvoj strojů a všech forem kapitálu v posledních dvou stoletích, způsobilo, jak známo, podivuhodný vzrůst výroby téměř všech druhů zboží žádaných člověkem. Toto rozmnožení všech druhů hmotného bohatství je dozajista charakteristické pro západní civilizaci. Neuvědomujeme si však tak obecně fakt, že to, co se nazývá průmyslovou revolucí, působilo pronikavým vlivem i v denním životě dělníků a jejich rodin, kteří počali pozvolna tvořiti většinu celé společnosti, takže v státech, v kterých se tyto změny projevily nejvíce, představují dnes čtyři pětiny všeho obyvatelstva. Chceme ukázati, že průmyslová revoluce, ačkoli přinesla na konec veliký sociální zisk, byla v svém počátku příčinou značných zel ve všech zemích. Tato zla byla během posledního století léčena a zabraňovalo se jim vhodnými kolektivními opatřeními, jež se v podrobnostech úspěšnosti lišila od země k zemi, ale všude byla příčinou ustavičného vzrůstu výroby rozsahem i obsahem. Rozbor těchto změn v životě a práci lidu, jak se projevovaly od desítiletí k desítiletí a od země k zemi, ukáže, myslíme, nejlépe hodnotu západní civilizace a její vyhlídky do budoucnosti.

1

Všimněme si nejprve, že použití vědy a strojů k výrobě statků, tak charakteristické pro západní civilizaci, není v nerozlučné spojitosti s kapitalistickou organizací průmyslu, nebo s nějakým zvláštním postavením dělníka pracujícího rukama. Jak dr. Beard konstatuje v úvodu k tomuto svazku, „strojová civilizace není nikterak totožná s kapitalismem“. Vlastníci ani ředitelé výrobních prostředků nemusí býti soukromými osobami aneb korporacemi soukromých osob, vedenými „nabývacím pudem“ k stavbě

továren a k seriové výrobě za dosažením zisku. Již v dnešním světě, nehledě ani k možnostem, které v sobě chová budoucnost, jest nemalé množství kapitálu vloženo do velikých podniků, které nejsou ani soukromým vlastnictvím, ani neposkytují soukromého zisku. V některých státech jsou řízeny vládou velké soustavy vnitřní dopravy a komunikací (železnice, cesty, kanály, poštovní, telegrafní a telefonní služba i radiový rozhlas); nespočetné státní a městské instituce veřejné povahy (školy a koleje, nemocnice a musea); dodávání vody, plynu, elektřiny a hydraulické síly; doprava tramvají a omnibusy, zřizování bytů, hřišť a parků, správa rozsáhlých zalesněných ploch, ba i vládní koncerny značné velikosti, zabývající se finančními transakcemi, jako je bankovníctví, pojišťování, investice a remittance. Ve Velké Británii, Německu, Skandinavii a jiných evropských zemích vznikly rozsáhlé demokracie spotřebitelů (družstevní hnutí), spravované hierarchií placených úředníků, velkoobchodní podniky, budící úžas svým rozsahem a rozmanitostí a zabývající se bankovníctvím, pojišťováním, zemědělstvím, dolováním, tovární výrobou, importem a exportem. Tyto podniky, zabývající se velkonákupem i detailní distribucí, jsou zakládány a spravovány bez jakékoli myšlenky na „cenový zisk“. Ba existují dnes i veliké státy, v nichž celá jedna desetina všech rodin přímo zaměstnaných buď v státní, městské nebo družstevní službě bere plat z veřejných pokladen.

Muži a ženy, kteří tráví svůj život práce v této sdružené výrobě se „stroji“ nebo jinými formami kapitálu — rozšiřujícími se stále více souběžně s vývojem „průmyslového státu“ — nejsou nezbytně „svobodní“. Není tomu dávno, co byli ještě nevolníky, jako v některých částech Spojených států až do roku 1865, a ještě do nedávna v některých částech Afriky. Byli polootroky a neosvobozenými nevolníky až do konce XVIII. století, jako na příklad ve skotských solných a uhelných dolech, nebo ve vládních továrnách v carském Rusku až do roku 1860, nebo jako v některých částech Asie a Afriky až do dnešního dne. Ale v moderních průmyslových státech Evropy, Australie a Ameriky, a stejně v Japonsku a v částech kontinentální Asie a Afriky, v nichž západní civilizace již nabyla převahy, muži a ženy pracující s masami kapitálu jsou

svobodnými námezdníky, jejichž poměr je vymezen smlouvami dobrovolně sjednávanými a obyčejně krátkodobými smlouvami, které mohou býti kdykoli vypověděny podle vůle kterékoli z obou smluvních stran.

2

Počáteční účinky průmyslové revoluce na životy těch námezdních dělníků, sehnaných v dolech, továrnách a jiných odvětvích vysoce kapitalisovaného průmyslu, byly dvojí. Proti životu individuálního výrobce v rukodílném řemesle nebo zemědělském oboru tovární dělník nalézal svou práci zjednodušenou, systemisovanou a zregulovanou. Místo, aby pracoval, kdy se mu zachtělo, a vyráběl, co mu bylo libo, a způsobem, kterému dával přednost, tkadlec nebo sedlák, který přijal práci v přádelně nebo dolu, musil se dostavovati každého dne do práce v předepsanou hodinu a pokračovati v úkolu, který mu byl uložen na určitou pracovní lhůtu. V Anglii XVIII. století tento plán znamenal pro veliké masy dělníků zisk, protože se tím omezoval nevázaný život, pijáctví, lenost a záchvaty nemoci.

Avšak druhý a obecnější účinek byl zcela nepříznivý, ačkoli použití strojů hnaných silou a organisovanější výroba, kterou stroje nezbytně způsobily — to obé nesmírně zvýšilo množství zboží. Ukázalo se, že zvýšení výroby statků neznamená vždycky zlepšení hmotných poměrů námezdního dělníka, nýbrž úplný opak. Byl to důsledek ani ne tak nemyslivosti a nelidskosti vlastníků nových strojních podniků, jako spíše hospodářské soutěže, která mezi nimi zavládla. V konkurenčním boji všech proti všem, při zápasu o trhy, na kterých by se odbyla ohromně zvýšená produkce, ceny byly snižovány a náklady redukovány. Postupně se prodlužovala pracovní doba. V továrnách se hromadilo stále více a více dělníků. Nezbyvalo nic na zdravotní opatření, ani na ochranu dělníků před úrazy. Mzdy byly znovu a znovu snižovány, výdělek celé rodiny, čítaje v to muže, ženu a nedorostlé děti, stačil sotva na zachování pouhé existence. V místech, zbavených všech prostředků k zdravé existenci, hromadily se spěšně stlučené baráky, obyvatel-

stvo v důlních a továrních distriktech kleslo pod úroveň středověké vesnice. Všechna líčení průmyslové revoluce popisují toto tragické zhoršování poměrů. Líčení toho, co se dělo ve Velké Británii mezi lety 1760 a 1860, stala se dnešní generaci únavně všední a známou věcí všech dějepisných učebnic. Těm, kdož si uvědomují, co se stalo, je těžko o tom psát bez vášnivého zaujetí: o řadách nedospělých dětí, ničených v bavlnářských továrnách; o mužích, ženách, hoších a děvčatech, oslabovaných a brutalizovaných společnou dřinou v dolech a železárnách; o celých rodinách, degradovaných ohavným bydlením v nájemních domech přelidněných slumů, o ustavičně se vracejících obdobích nezaměstnanosti, následovaných periodami hladu a umírání, o zkažené potravě, otravném vzduchu, znečištěné vodě, o zhnusení všech obrazů a zvuků dne i noci. To byly všední obrazy z průmyslové Británie na počátku XIX. století, odhalované znovu a znovu v odvětví po odvětví, nikoli sentimentálními lidumily a sence chtivými reportery, nýbrž zákonodárným vyšetřováním. Anglie se první octla v tomto stavu a dospěla v této degradaci snad nejdále. Poměry v boltonském bavlnářském centru v Lan-kashiru byly vylíčeny plukovníkem Peronettem Thompsonem roku 1842 slovy, jež se chvějí hněvem: „Mé oči nikdy nespatriily a můj rozum si nikdy nepředstavil nic podobného, jako špinavá bída, pomalé, hnilobné a rozkladné umírání, jímž zde umírají slabí a nemohoucí dělnické třídy. Tato stvoření ani nenapadá, aby se tomu postavila na odpor, anebo se proto soužila. Sedí s orientální odevzdaností, jako by na ně vztahoval ruku Bůh, a nikoli jejich domácí pán.“

Touže dobou nově zřízený „sbor ochránců“ (úřad pro chudinskou péči) po celé Anglii a Walesu nutil 40 až 50 tisíc dospělých schopných lidí ke zbytečné dřině, trhání koudele, lámání kamene a drcení kostí v „pracovních dvorcích“, připojených k nenáviděným robotárnám, „bastilám chudých“, v náhradu za chudinskou podporu, která zrovna stačila, aby udržela je i jejich rodiny při životě. O dělnících, kteří byli dosti šťastni, aby si mohli vydělávat mzdovým zaměstnáním, praví vládní zpráva z té doby: „Muži, ženy a děti pracují ohnuti v prašné atmosféře od půl šesté nebo šesti

hodin ráno až do sedmi nebo osmi hodin večer, týden od týdne, beze změny a bez přestávky. V sobotu večer se utíkají do kořalen, hospod a do tančíren, aby tam hledali zábavy a pohodlí, které jim jejich pusté a nepohodlné domovy odpírají.“

3

Tento stav fyzického a duševního zpuštění mezi dělníky strojového průmyslu a neobyčejného úpadku a bídy mezi obyčejným lidem nebyl „trestem od Boha seslaným“. Nebyl výsledkem hladu, moru, povodní anebo neochoty přírody odměnit počestnou práci. Zahnízdil se naopak v zemi, která každým rokem rozšiřovala své panství za meze největších světových říší; která neměla na zahraničních trzích soupeře. V době, kdy ti, kdož vládli půdou, stroji, obchodní a finanční organisací, bohatli způsobem přesahujícím všechny sny lakoty. Nebyl to následek nedostatků fyzikální vědy nebo zaostalé vynalézavosti. Ta připoutávala nově objevené síly k průmyslové výrobě se stejnou rychlostí, s jakou kapitalisté byli s to budovati své továrny, spouštět své lodě a stavět kanály a železnice. Uváží-li se vše, vidíme, že ohyzné účinky kapitalismu ve Velké Británii v první polovici XIX. století vznikaly z rozpoložení myslí. Vznikaly z názorů, které se udržovaly mezi vychovanou a osvícenou vládnoucí třídou, a ze sociální organisace nebo spíše z nedostatku organisace, která byla výslednicí onoho rozpoložení myslí. Bída, jež nutila dělníky, aby se stali učelivými otroky nových strojů, stala se, jak učil Malthus v svém „Populačním zákoně“, součástí nezměnitelného přírodního řádu — nutným následkem shonu obyvatelstva po živobytí, a na tom prý ani úsilí vlád ani filantropie nemohou nic změnit. Je nutno — tak učili národní hospodáři v teorii o mezdním fondu — aby mzdy oscillovaly kolem samé „přirozené hranice“, a ta prý nemůže činit více, než co stačí k živobytí dělnické rodiny ze dne na den. Energickým zaměstnavatelům — kapitalistům, a vůbec třídě hovějící si v pohodlí — zdál se tento „přírodní zákon“ nejen nutným, nýbrž i výhodným a blahodárným pro společnost. Či nebyl nezbytnou základnou všeho bohatství, všech lepších věcí

života, vši učenosti a civilisace samé? „Zdá se, že je zákonem přírody,” napsal Reverend Joseph Townsend, populární duchovní, roku 1785 v díle, jež bylo znovu a znovu otiskováno v následujících třiceti letech a pochvalně citováno v tehdejších vládních zprávách, „aby chudý byl do jisté míry neprozíravý, tak, aby bylo vždycky dost lidí, kteří by konali nejotroctější, nejspínavější a nejnedůstojnější služby ve společnosti. Suma lidského štěstí se značně zvyšuje tím, že delikátnější lidé se nejen osvobodí od otročiny, ale i od zaměstnání, která by je znechucovala; a dá se jim tak volnost, aby se bez vyrušení věnovali povoláním, která hovějí jejich náklonnostem a jsou státům nejužitečnější. Nejubožejší mezi chudými se smířují ze zvyku s nejsprostšími zaměstnáními, s nejnamáhavější prací a s nejhazardnějšími podniky... Musí býti jistý tlak. A ten, který je provázen nejmenší měrou násilí, bude nejlepší. Hlad nebo strach před hladem a touha po chlebě uzpůsobují ducha k největším tvrdostem a osladí nejtěžší práce.”

„Bez veliké míry chudoby,” prohlásil dr. Patrick Colquhoun, vynálezce moderní preventivní policie, jež se dnes rozšířila po celé západní civilizaci, „nemohlo by býti bohatství, protože bohatství je plodem práce a práce může existovati jen ve stavu chudoby. Chudoba je stav společnosti, v kterém jednotlivec nemá v zásobě přebytečné práce; jinými slovy, žádného majetku nebo existenčních prostředků leč ty, které plynou ze stálé píle v rozličných životních zaměstnáních. Chudoba je tedy svrchovaně nutnou a nezbytnou příměsí společnosti, bez níž společnosti a státy nemohou existovati ve stavu civilisovaném. Je to lidský osud. Je to zdroj bohatství, neboť bez chudoby by nebylo práce ani bohatství, nebylo by lepších věcí, pohodlí a výhod pro ty, kdož jsou bohatí, ježto bez veliké míry chudoby přebyteční dělníci nikdy by nemohli býti učiněni produktivními ve výrobě ať životních potřeb, či věcí přepychových.” — „Chudoba,” řekl lidumilný Michael Thomas Sadler roku 1828, „je veliké závaží, které udržuje společenský stroj v chodu. Odstraňte ji a pozlacené ručičky se přestanou pohybovat a melodické zvonění zvonků již nezazní.”

Čtenář pozná, jak doufáme, v těchto výňatcích ze spisovatelů země, která nikdy nebyla postižena černošským otroctvím, nápadnou podobu s argumenty, jichž užívali v letech 1830—1860 virginští a karolinští obhájci „zvláštního zřízení”, na němž spočívala v oné generaci civilisace jižních států amerických.

4

První reakce na toto zpuštění a na tuto znemravnělost, do nichž vrhala průmyslová revoluce námezdní dělníky, přišla od jistých prozíravých filantropů. Naprostá nezbytnost zabrániti nejnerozumnějším a nejnesvědomitějším zaměstnavatelům, aby nečinili pracovní podmínky v svých továrnách a dolech vsutku nebezpečnými zdraví a síle zaměstnanců, z jejichž ustavičné práce rostlo tolik bohatství, byla poznána již Robertem Owenem v první čtvrti XIX. století a lordem Shaftesburym v druhé. V zákonech o tovární práci, jež po sobě rychle následovaly v roce 1802, 1819, 1825 a 1833, jakož i v zákoně o úpravě práce v dolech z roku 1842 byl položen základ k politice zcela nové, k soustavnému brzdění soutěživého zápasu. Bez zvláštních teorií, prostě proto, aby se předešlo zneužívání, rozšiřovalo zákonodárství trestní zákony tak, aby poskytovaly potlačovaným ochrany, již oni si sami nebyli s to zajistiti. Tato zásada byla v XIX. stol. téměř ustavičně rozšiřována. Ve velkém průmyslu uhelném, který zaměstnával již skoro desetinu všech anglických dělníků, postupné novelisace žádaly stále složitější ochrany proti úrazům, chránily akordní dělníky před okrádáním, zajišťovaly jim zdravější pracovní podmínky, omezovaly zaměstnávání žen a dětí a stále přesněji upravovaly technické procesy v průmyslu ku prospěchu námezdních dělníků. V nynějším století tato zákonná kontrola průmyslových poměrů na dolech byla rozšířena ještě více. Nejprve byla snížena pracovní doba lidí dospělých a pak bylo ustanoveno zákonné minimum denního výdělku. Podobný vývoj vidíme i v zákonodárství, týkajícím se veliké armády námořníků. Zákony o obchodním loďstvu poskytovaly stále širší ochranu zaměstnancům v obchodním loďstvu před úrazem, zneužitím a útlakem. Zákony o úpravě poměrů na želez-

nicích z let 1889 a 1893 opravňovaly obchodní výbor, aby zabránil upřílišené pracovní době železničních zaměstnanců. Postupnými zákony o dopravě, o poměrech v továrnách a dílnách i o pracovních hodinách v dílnách byla všechna průmyslová odvětví, byly i detailní obchody podrobeny regulaci a doзору, jimiž se bránilo práci výdělečných dělníků v nehygienických poměrech a jimiž byli chráněni před úrazy a přemrštěnou pracovní dobou.

Toto století přineslo podobnou ochranu před mzdami nedostačujícími k existenci. Zákony obchodních výborů z roku 1909 a 1918 vztahovaly se na průmyslová odvětví, zaměstnávající skoro milion námezdních dělníků. Těmto dělníkům, mužům i ženám, bylo zajištěno zákonné minimum, pod které mzdy nesmějí být sníženy. Tento vskutku pozoruhodný vývoj v britské průmyslové politice byl nejen schválen národními hospodáři i zastupitelskými organisacemi kapitalistických zaměstnavatelů, ale dostalo se mu poklony v zásadním napodobení téměř ode všech ostatních průmyslových států na světě. Je arci rozdíl mezi národy, pokud jde o datum, povahu a rozsah postupného přijímání továrního zákonodárství. Podobný zákaz křivdění byl vtělován — ve Velké Británii od roku 1848 a ve všech ostatních průmyslových zemích během XIX. století — do četných zákonů, týkajících se veřejného zdravotnictví, a to ve všech jeho odvětvích, počínajíc vážnějšími nakažlivými chorobami, které byly stejným zlem pro bohaté jako pro chudé. Ačkoli Velká Británie v celku stála v čele tohoto hnutí, přece dříve nebo později a v té nebo oné věci Švýcarsko nebo Rusko, Austrálie nebo Massachusetts, Švédsko nebo Francie zlepšovaly čas od času dosavadní praxi. Mezinárodní úřad práce při Společnosti národů pracuje nyní vytrvale o zlepšení a všesvětové asimilaci této politiky, jež chce zastavití upadání dělnické třídy.

5

Až dosud jsme se zaměstnávali toliko zákony, které bránily vlastníkům půdy a zaměstnavatelům užívati soutěžní volnosti způsoby, které se ukázaly demoralisujícími a ponižujícími pro ty, kdož jim sloužili. Zásada, aby bylo zastaveno snižování mezd při

volné soutěži, jest základem preventivních sociálních opatření. Druhým, mnohem spornějším stadiem bylo opatření zvláštních služeb a statků z veřejných fondů všem těm, kdož jich měli potřebí, ať byli bohatí, či chudí. Úhrn práce desetitisíců místních úřadů ve všech zemích západní civilizace děje se — jak si uvědomíme, zamyslíme-li se trochu — na komunisticke základně, to jest, podle zásady: každému podle jeho potřeb a od každého podle jeho schopností. Nejstarší formy tohoto empirického komunismu lze spatřovati v dláždění, osvětlování a kanalisaci měst. Ještě pozoruhodnější příklady jsou školy pro děti a nemocnice pro choré. Dnešní generace je svědkem ohromného rozšíření této formy komunálních služeb jak co do rozsahu, tak co do nákladu, jehož vyžadují. Německo se postavilo v čelo těchto proudů povinným starobním pojištěním pro všechny muže a ženy při dosažení jistého věku. A toto opatření, rozšířené na vdovy a sirotky, bylo napodobeno s rozličnými obměnami jinými státy. Korespondující a stejně nákladný systém nuceného spoření námezdními osobami, do značné míry podporovaný příspěvky jejich zaměstnavatelů a zdaněných občanů, poskytuje jim nyní ve více než dvaceti státech alespoň částečnou obživu v době nemoci nebo nezaměstnanosti, spolu s lékařským ošetřením a často i s bezplatnou pomocí při hledání nového zaměstnání soustavou burs práce. Tato preventivní opatření zahrnují nejen všestranný kodex ochranného zákonodárství a rozsáhlé komunální veřejné podniky pro potřeby společného užívání, ale i podporování jednotlivých rodin z obecních peněz; a to ve Velké Británii samé činí v celku více než 100 milionů liber ročně a nejméně dvě třetiny této sumy jsou vybírány od zaměstnavatelů nebo majetné třídy. Je paradoxní, že dnes ve Velké Británii je ve skutečnosti více komunismu v hospodářském smyslu než v sovětském Rusku!

6

Současne s vývojem vládních preventivních opatření, pokud jde o zastavení srážení mezd soutěží a veřejné opatrování nezbytných služeb pro všechny, kdož jich potřebují, vyrostla po celé západní

civilisaci jiná forma ochrany námezdních dělníků proti nejhoršímu zneužívání kapitalistického systému. Nový status dělníka obsahoval v sobě, jak se ukázalo, hospodářskou nevýhodu proti postavení individuálního výrobce; záležela v tom, že kapitalistický zaměstnavatel v strojovém průmyslu měl příznivější postavení při jednání o podmínkách mzdové smlouvy. Zaměstnavatel nejenže mohl čekat, kdežto dělník čekat nemohl, ale — a to je vážnější při konkurenci o místo mezi lidmi toužícími po zajištění — mohl hrát dělníkem proti dělníkovi a tak snížit podmínky pro celou skupinu na úroveň toho z nich, který byl v největší bídě a nejvytrvalejší. Zkrátka, v jednání o mzdu zaměstnavatel byl sdružením sám o sobě. Bylo nutno, aby se dělníci snažili sdružováním dosáhnouti alespoň kolektivně náhrady za nezávislost, kterou jako jednotlivci ztratili. Tak vznikly odborové organizace, aby se staly svými kolektivními smlouvami a úpravami v podstatě takovým štítem proti nejhorším zlům průmyslové revoluce, jaký tvořily zákonodárny sbory v svém továrním zákonodárství. V Anglii, jako v každé jiné zemi, sdružení nepoučených dělníků učinila nejrozličnější omyly, čítaje v to všude delší nebo kratší periody násilí a vyhrožování, jež byly provázeny tu a tam ničením majetku a i vraždami. Ale kde se odborové organizace vyvinuly, tam lze viděti všude, v každé zemi, že k dosažení svých cílů užívají té nebo oné z tří metod: a) metody vzájemného pojištění, jež brání každému členu, aby v těžké bídě nebyl nucen přijmouti, cokoli mu zaměstnavatel nabízí; b) metody kolektivního jednání, zabraňující, aby společné podmínky smlouvy nebyly zhoršeny konkurencí nejobožejších nebo nejvíce práce chtivých; a konečně c) metody zákonodárné, zajišťující zákonné minimum, pokud to poměry v zákonodárství dovolí. Odborové organizace, stejně jako dělnické zákonodárství, byly dlouho předmětem kritiky národohospodářů, a zaměstnavatelé proti nim brojili ještě déle. Ale v jedné zemi po druhé byly obě strany přivedeny k uznání jejich platnosti v průmyslových odvětvích nejlépe organizovaných. A s postupným zlepšením v jejich metodách — zvláště ve vystřídání násilností jednáními a urovnáváním podmínek mzdové smlouvy veřejnými tribunály místo divokou arbitrací výluk a

stávek — nutno je považovati za instituci po celé Evropě a Austrálii definitivně zakotvenou jako jeden z charakteristických rysů západní civilizace. Nevíme, do jaké míry lze říci totéž o Spojených státech.

7

Je zajímavé, že v evropských industrialisovaných státech dělnické zákonodárství a odborové organizace vznikly jako přímý následek průmyslové revoluce ještě dříve, než dělnictvo bylo připuštěno k účasti ve vládě. Politická demokracie je ve skutečnosti původu jiného. Jako intelektuální kvas datuje se v Evropě od protestantské reformace v XVI. století, z níž však se vynořovala jen poněmáhlu. Anglické povstání a konstituční revoluce z let 1640—89; americké Prohlášení nezávislosti a úspěšná revolta z let 1776—83; a francouzská revoluce z let 1789—96 — to byly příležitosti, kdy se projevila nejdramatičtěji jako politické hnutí již v XVII. a XVIII. století. Britský projev, že monarchové mohou býti učiněni odpovědnými těm, které považovali za své poddané; rozhodná americká deklarace přirozených práv všech lidí na politickou svobodu a společenské možnosti; a povznášející evangelium volnosti, rovnosti a bratrství, které se rozšířilo z Francie kolem celého světa, spojily se v XIX. století, aby přetvářely způsob myšlení a měnily politické ústavy západní civilizace až do světové války 1914—18, kdy dokonal nejen autokratický princip královský, nýbrž i aristokratické výsady. Ačkoli i v nejpokročilejších zemích trvalo více než sto let, než bylo poskytnuto volební právo všemu dospělému obyvatelstvu (a v některých zemích, jako v Japonsku a Řecku, a ve skutečnosti ve všech latinských zemích evropských a jihoamerických ženy jsou ještě z volebního práva vyloučeny) — přece nelze neviděti, že postupné rozšíření volebního práva bylo všude povoleno vládnoucími třídami po diskusi, a nikoli vynuceno násilím; a to je pozoruhodné svědectví o pomalém, ale jistém účinku zvučných apelů na veřejné mínění. Ve skutečnosti musily v Evropě bojovati za politické sebeurčení jednotlivé národy, a nikoli dělníci jednohokaždého

národa. Ačkoli můžeme připsati toto postupné a dosti všeobecné přijímání svobody projevu a svobody sdružovací obecnému tíhnutí k demokracii, přece jen děkujeme rozumovému vlivu teoretických demokratů ve Spojených státech a filosofických radikálů ve Velké Británii nejen za všeobecné volební právo, ale i za obecné školství. Veřejné výchovné soustavy v západní civilizaci, jež dnes (nehledíc k veřejným dluhům a nákladům na zbrojení) činí největší jednotlivé položky ve veřejných výdajích většiny zemí, náleží k největším sociálním úspěchům. Snad můžeme litovati, že političtí filosofové, z jejichž nauk se veřejné mínění poučilo o demokracii (alespoň pokud jde o volby), velmi zřídka přáli dělnickému zákonodárství a nezřídka se stavěli na odpor i preventivním opatřením proti bídě dělnické třídy. Tento fakt zčásti vysvětluje vlažnou podporu, poskytovanou dělníky po větší část XIX. století pouhé politické demokracii „liberálních“ myslitelů. Teprve když dělníci jako třída počali sami sahati k politické akci, tyto dva proudy se spojily. Ve Velké Británii v tomto století splynuly zřízením dělnické strany. Přímým výsledkem toho bylo, že v posledních dvaceti letech postup a vývoj kolektivních akcí k dosažení preventivních opatření proti zbídačení dělné třídy byly parlamentem urychlovány a přijímány všeobecně i veřejným míněním.

8

V posledním půl století se proud politické demokracie přeměnil v socialismus téměř ve všech evropských národech. Co bylo v podstatě zápasem o reorganizaci podle principů širší a úplnější demokracie, politické mašinerie státu, stalo se zápasem o reorganizaci hospodářského a průmyslového ústrojí každé obce tak, aby veřejné a kolektivní vlastnictví hlavních prostředků k výrobě statků nahradilo vlastnictví individuální a soukromé. Obyčejně se neuznává, že ve světovém socialistickém hnutí lze rozlišiti dvě formy: jedna má svůj původ od Roberta Owena a chartistů z let 1837—48 a jsou jí hlavně nakloněny Velká Británie a Australasie. Druhá pochodí od Karla Marxe a vzbudila nadšení dělníků a byla podporována silně intelektuály kontinentální

Evropy. Rozdíl mezi těmito školami je však jen historický, tradiční, založený spíše na způsobu myšlení a politických poměrech jednotlivých zemí než na rozdílech politických programů a zatím-ních výsledků. Speciálním znakem toho, co se nazývá britskou socialistickou školou, jest postupná zkušenostní aplikace kolektivistické nauky v jednom oboru po druhém; při tom se spoléhá více na dobytí moci dělnickou třídou, které vede ke křečovitéjším, ačkoli snad méně zlomkovitým přeměnám společenským. Britští socialisté se socialisty australskými a novozélandskými, a snad také můžeme říci v souhlase s praxí socialistů belgických, švédských a dánských, mají na mysli socialistické hnutí, které pokračuje bez otřesů a bez ustání, spočívajíc v každém stadiu svého pohybu vpřed na všeobecném veřejném souhlase, na „čtveré stezce“ ustavičně rostoucího kolektivního vlastnictví, kolektivní regulace, kolektivních opatření a kolektivního zdanění. Mnozí ze socialistů v ostatní Evropě s novými socialisty v Americe (kde neměli dosud mnoho zkušenosti z osobní účasti ve vládě) hájí zesílení a prohloubení třídního boje, vedoucího k dobytí moci postupujícím proletariátem, a i k násilnému uchopení vlády socialistickou menšinou, která přemůže vzpurnou kapitalistickou minoritu, nečekajíc, až apatická masa veřejného mínění vysloví souhlas s tou nebo onou stranou. Ponechávajíc stranou význačnou výjimku ve zcela výjimečných poměrech: desítiletí bolševické vlády v Rusku, o jejichž výsledcích je dosud těžko učiniti si správné mínění — a obracejíc svoji pozornost ke skutečným úspěchům socialistického hnutí v jiných státech za posledního půl století, nemůžeme neuznati velikou míru podobnosti v tom, co bylo uvedeno ve skutek po celé prostoře západní civilizace.

Pozorovatel si hned všimne, že s urychleným dosažením politické demokracie, o němž jsme se již zmínili, lze sledovati v celé Evropě rychlý úpadek a často i zmizení typicky středostavovských politických stran a programů, jež byly obecně nazývány liberálními. Volební a vládní boje se všude stále více soustřeďují nikoli na problém rozšíření osobní svobody jednotlivce (tak, aby mohl dělati sám se sebou a se svým majetkem, co se mu zlíbí), nýbrž na

otázky hospodářské. Na rozšíření sociálních možností dělné třídy, a to i na vrub neobmezených téměř možností vlastníka majetného; na rozšíření oněch kolektivních služeb, které zvyšují blahobyt celé společnosti a pečují o její strádající vrstvu dělnickou. Továrenské a veřejně zdravotní zákonodárství bylo tak všude značně rozšířeno; kolektivní předcházení nemocí a úrazů a kolektivní opatření ku prospěchu dětí, lidí nemocných a slabých, lidí ze stárlých a proti své vůli nezaměstnaných vyvíjely se skokem. Ohromné soustavy státního pojišťování jsou přijímány od odpůrců socialismu jako prostředek, kterým se zabrání reformám pronikavějším a nebezpečnějším. Souhrn výrobních prostředků vlastněných kolektivně roste každým dnem, hlavně se vzrůstem municipálních a jiných forem samosprávy, a to zejména v takových důležitých veřejných službách, které byly považovány za vhodné k přeměně v zákonné monopoly, a nejen ve všech formách výchovných a humanitních institucí, nýbrž i ve vzrůstajícím množství obydlí, v kterých žijí dělníci pracující rukama. Kdo dovede změřiti zlepšení životní úrovně dělníků, jehož bylo dosaženo tímto v podstatě socialistickým vývojem v posledním půl století?

9

Velmi rozdílná byla činnost hnutí, majícího původ v Robertu Owenovi, které je v podstatě britským hnutím ke sdružování spotřebitelů. Tato organizační forma je charakterisována dobrovolným členstvím, na rozdíl od státu nebo obce, jež jsou rovněž sdruženími konsumentů, ale občanů-konsumentů, jejichž členství je nucené. Družstevní hnutí konsumentů, jež si nebylo po půl století vědomo své vlastní povahy, bylo zahájeno po dvou deseti letech nezdařených projektů zřízení malého družstevního krámku v lancashirském městečku Rochdaleu, v Žabí uličce, 28 tkalci flanelu, nazývanými rochdaleskými průkopníky. Od tohoto skromného počátku vyrostlo družstevní hnutí konsumentů na základě převážně dělnickém — na počátku bez jakéhokoli kapitálu, bez vnější pomoci, bez vládní podpory a po celou generaci bez podpory a schválení filantropů a národohospodářů — téměř ve

všech zemích západní civilizace do výše skutečně zázračné. Ve Velké Britanii, na příklad, mělo ke konci roku 1928 skoro 6 milionů členů, kteří reprezentují alespoň třetinu všech rodin v království. Jeho provozovací kapitál, nahromaděný výhradně vlastními členy, přesahuje 100 milionů liber šterlinků. Jeho roční obrat ve zboží a službách členům dosahuje 200 milionů liber šterlinků. Nepřestává, jak se lidé často z neznalosti domnívají, na prodeji ve velkém i v malém. Spravuje vlastní uhelný důl, má své zemědělské, ovocnářské a mlékařské farmy ve Velké Britanii, své čajové plantáže v Indii a na Ceylonu, své obilní farmy v Manitobě. Řídí největší mlýny a nejrozsáhlejší továrny na boty v Evropě; obrovské mydlárny spolu s menšími bavlnářskými a vlnářskými továrnami a rozsáhlé krejčovské podniky. Vyrábí marmeládu, kakao, cukrovinky a všelike potraviny. Řídí továrny na automobily a velocipedy, dílny na výrobu nábytku a všechny druhy železného zboží. Má své lodi, své stavební kanceláře, své tiskárny, své bankovní a pojišťovací odbory, svá nádraží a agentury v zahraničních přístavech, jež slouží jeho vlastní organizaci, agentury, vyvážející a dovážející všelike potřeby téměř do každé a téměř z každé země na světě.

Tato ohromná průmyslová organizace, která se skládá téměř úplně z námezdních dělníků a zaměstnává v svých kancelářích 200.000 osob, je vlastněna a řízena způsobem co možná nejdemokratičtějším. Každý z těch 6 milionů členů obojího pohlaví má ve výboru ředitelů své společnosti jen jeden hlas, nechť jeho nahromaděné úspory anebo počet jeho úpisů je jakýkoli. Každá místní kooperativní společnost jako člen státní federální organizace hlasuje o nejvyšších výkonných úřednících v přesném poměru k počtu svého členstva nebo k významu svých vztahů k federálnímu tělesu z předešlého roku. Každý výkonný úředník skládá účty periodickým veřejným schůzím členů a je naprosto závislý jak ve schválení své činnosti, tak i pokud jde o znovuzvolení na další období, na hlasování těchto veřejných schůzí. A Velká Britanie není v tomto úžasném a dlouhém pokroku družstevního hnutí spotřebitelů samotna. V Americe stejně jako v Australii a na Novém Zélandě dělníci nacházeli až do nedávna jiné cesty k usku-

tečnění svých tužeb a k uplatnění své energie, ačkoli vidíme náznaky, že i tam družstevní hnutí spotřebitelů zapouští kořeny. Ale i po celé Evropě a stejně i v Japonsku — ba vedle Británie v třiceti zemích, a hlavně v Rusku, Německu, Rakousku, Skandinávii, Francii, Belgii a Švýcarsku — sdružování spotřebitelů (jež nyní slučuje při nejmenším 20 milionů rodin, rozšiřuje všude počet svých členů, zvyšuje svůj roční obrát, rozšiřuje svou výrobu i distribuci a hromadí provozovací kapitál a jeho rezervy) — toto sdružování je sjednoceno v Mezinárodní družstevní jednotu, pracující o dalším vývoji hnutí pro západní civilizaci velmi typického, neznajícího přehrad rasových, náboženských a třídních a zřejmě zneuznávajícího a překračujícího všechny hranice.

10

Až dosud jsme uvažovali o postavení a vyhlídkách výdělečné třídy v západní civilizaci téměř zcela jen s ohledem na pokročilé, průmyslové celky Starého světa, zvláště Velkou Británii, zemi to, kterou jsme přijali jako nejstarší a stále ještě přední evropský příklad výsledků průmyslové revoluce v posledních dvou stoletích. Do jaké míry lze tvrditi totéž a činiti podobné závěry, jde-li o zemi, která je dnes v čele výroby statků — o Spojených státech severoamerických?

Jakkoli je těžko činiti všeobecné závěry, hodící se na všechny evropské země, neřku-li na Australii, Nový Zéland a Japonsko, je ještě obtížnější činiti je se zřetelem k severoamerické pevnině. Lze alespoň říci, že Spojené státy a Kanada zahájily svou formu průmyslové revoluce za okolností od evropských národů velmi odlišných a že v svém vývoji požívaly zvláštních výhod. Zvláště Spojené státy (nehledě k řídcce rozptýleným domorodcům) začaly s obyvatelstvem automaticky vybraným, pokud šlo o energii, dobrodružnost a poměrnou emancipaci od starých zvyků a konvencí. Déle než dvě století *Otcové poutníci* měli následníky v proudu přistěhovalců, kteří stáli nepochybně nad lidmi zůsta-venými doma, pokud šlo o duševní i fysickou sílu. Otevřel se jim nesmírný kontinent, a jak se zdálo, s neobmezeným přírodním

bohatstvím. Pouhý vzrůst obyvatelstva, pokračující po staletí měrou předtím netušenou, měl nezbytně za následek neustálý vzrůst nejen městských pozemkových hodnot, nýbrž i rozsahu a hodnoty všelikého obchodního podnikání. Individuálním nabýváním tohoto ustavičně tvořeného „nezaslouženého přírůstku“ bylo každé pokolení vlastníků a průmyslových zaměstnavatelů zaplavováno po dvě století ustavičným proudem soukromého bohatství, jehož velikost se zvětšovala v každém desetiletí, s každým přírůstkem obyvatelstva a s každým zvládnutím přírodních zdrojů, takže v naší době hojnost dosáhla zde velikosti, která ohromuje naši představivost. A existence tak hojného obyvatelstva spolu s výrobou tak velikého souhrnu jmění byla umožněna schopností amerických vynálezců a amerických zaměstnavatelů, kteří nejenže byli s úkoly neustále rostoucí, ale měli (pokud jde o vytrvalost, odvalu a podnikavost a nezaujatou pohotovost v používání nových myšlenek a nových procesů) zvláštního genia pro průmyslový vývoj, genia, který vzbudil úžas a obdiv Starého světa.

Jak se dařilo uprostřed této obrovské výroby statků, tohoto ustavičného vršení neslýchaného bohatství ustavičně rostoucí části „najatých mužů“, o níž se nesnilo ani Washingtonovi ani Jeffersonovi? Je jasno, že Spojené státy nemohly zcela uniknouti zlym následkům, které měla v Evropě průmyslová revoluce a rostoucí převaha strojové a masové výroby. V Bostonu a New Yorku, v Chicagu a San Francisku objevily se v příslušné době nezdravé a přeplněné domy slumů, právě tak špatné jako nejhorší evropské ukázky z tohoto oboru. Spojené státy měly také své zástupy špatně živených a nemocných dělníků, demoralisovaných nezaměstnaností a bídou. Měly i zástupy dětí, kterým se nedostávalo školního vzdělání ani průmyslového výcviku a které vyrůstaly v dospělý věk, jsouce brutalisovány životem i okolím. Lze věřiti, že část veškeré populace, kleslá pod „linii chudoby“, nebyla v Americe nikdy tak veliká jako v městech evropských. V Americe celá dělnická třída vždycky měla prospěch z příležitostí, které se naskytovaly schopnějším, silnějším a dobrodružnějším jednotlivcům z jejího středu. Bylo možno získati pozemky

na Západě a ve všech oblastech právě zalidňovaných. Bylo docela lehce možno přecházeti rychle z povolání do povolání a se stupně na stupeň — v tom Amerika vynikala nad Evropu, z níž vznikla. Rozšířilo se obecně vědomí sociální a politické rovnosti; to se rychle projevilo v politické demokracii, jež tak nabyla všeobecné převahy. A konečně se ujalo všeobecné školní vzdělání, jímž větší část obyvatelstva Spojených států brzy vynikala i nad Prusko, Skotsko a Švýcarsko. V každé generaci — a zvláště v naší době — značné skupiny dělníků ve zvláštních průmyslových odvětvích a v jistých oblastech ohromné této země účastnily se v rozsahu, Starému světu neznámém, svými neobyčejně velikými výdělky a neobyčejně výhodnými chancemi vzestupu na vyšší průmyslové stupně, do zlatého deště nezaslouženého přírůstku, z něhož těžili vlastníci městských pozemků a obchodních podniků.

V svém boji proti bídě, nemocem a demoralisaci, jež v Evropě i ve Spojených státech byly temným stínem, provázejícím strojový průmysl a masovou výrobu, spoléhal americký lid větším dílem na soukromou dobročinnost. Veřejná organizace podpory chudých zůstala proti vývoji v Anglii od roku 1536 skoro ve všech amerických státech ve stavu velmi zakrnělém. Ale v almužnictví jednotlivců a ještě více v neoficiální organizaci charitativní podpory nemocných a slabých, vdov a sirotků, přestárých a nezaměstnaných, obětí zemětřesení, ohňů a povodní žádná jiná země v posledních pětasedmdesáti letech nepředstihla Spojené státy. Američtí kapitalisté vynikají stejně velikostí svého bohatství jako velikostí svých nadací všech druhů, počínajíc charitativními organizacemi a nemocnicemi a končíc podporou universit, světových výzkumů a vědeckého badání. Majíce před očima tuto nekonečnou a v celku moudře řízenou dobročinnost bohatců, budeme se snad zdáti neuznalými, řekneme-li, že žádná soukromá dobročinnost, jakkoli obratně organizovaná, není s to předejiti bídě nebo nemoci a šířící se demoralisaci městského života v slumech. Má-li hráz čeliti tlaku vody a zabrániti povodni, musí býti úplná a úměrná nebezpečí. Ani účinná ochrana na některých místech neodvrátí nebezpečí, jsou-li zanedbány mezery jinde. A neodstraní následky, které nikdy nelze omeziti na lidi trpící

přímo, nýbrž musí se šířiti a působiti neblaze na obec jakožto celek. Amerika dovedla opatřiti nezbytné hráze tím, že zvětšovala akce federální, státní i municipální, sloužící ve větší míře, než se obecně za to má, jako preventivní opatření, srovnatelná s těmi, která byla zavedena ve Velké Britanii a v nejpokročilejších zemích kontinentální Evropy. Ale jako se preventivní opatření v těchto zemích zdají neúplná, tak je tomu i v Americe. Jeví se v nich značnou měrou „přištipkaření“, jehož sami přemýšliví Američané jsou si vědomi.

Pokud jde o veřejné zdravotnictví v celém jeho rozsahu, od narození až do smrti, existují v Americe města, v kterých téměř žádná stránka této důležité činnosti není v celku pod úrovní nejlépe spravovaných měst Starého světa, ať již jde o péči o matky a děti, péči o děti školní i škole nedorostlé, o školní a lékařské ošetření nemocných a duševně chorých, ochranu vdov a sirotků, lidí chorobných a starých, nebo o dláždění, osvětlení, kanalisaci, vodovody, o stavbu domů, ochranu před ohněm, parky, kontrolu čistoty potravin a zdravotní odklizení odpadků. Jsou autoritativní doklady o tom, že americká města v některých oborech této činnosti dosáhla lepších výsledků, než jakými se může pochlubit Starý svět. Přece však existují jiná města a jiné okresy hned vedle měst se správou nejdokonalejší, jež se jeví oku Evropana téměř středověkými svým zanedbáváním nejzákladnějších požadavků veřejného zdravotnictví. Výchova je snad jediná součást preventivního systému, kde Spojené státy vycházejí v celku nejpriznivěji ze srovnání téměř se všemi jinými státy. Ale i zde veliké skupiny mezi stovcátimilionovým obyvatelstvem připomínají anglické poměry před sto lety, pokud jde o všeobecnost školního vzdělání. Nejcharakterističtějším příkladem této záplatovanosti americké civilizace ve věci obecného školního vzdělání je vyloučení značné části mladých občanů, kteří vyznávají římskokatolické náboženství a lpí na školách, v kterých vyučují učitelé jejich vlastní víry, v duševní atmosféře katolického náboženství. Je důležitou a vážnou mezerou v národním výchovném systému, že skoro dva miliony amerických dětí vyrůstají ve farních školách, nepodléhajících doзору, nepodporovaných státem a v celku nezbytně

ve školské výkonnosti podprůměrných. Tento fakt je tím závažnější, že římskí katolíci, ať rasově původu jakéhokoliv, z rozličných příčin rostou rychleji než ostatní části obyvatelstva. Evropská zkušenost, a skoro bychom řekli, i australská zkušenost, ukazují, že nelze tuto mezeru ucpati než včleněním konfesních škol pro menšiny, které si jich žádají, vhodnými administrativními opatřeními do národní soustavy. Jinou stejně rozsáhlou a uznávanější mezerou je vážná méněcennost výchovných opatření pro barevné děti. To představuje problém, pro nějž zkušenosti Evropy ani Austrálie neposkytují řešení. Pro Angličana je zajímavé všimnouti si tu a tam počátků vývoje, který připomíná pozoruhodné rozšíření britské školní soustavy v posledních dvaceti letech, soustavy, počínající se péčí o dětskou duši a končící se péčí o dětské tělo. Je charakteristickým rysem velkého města dvacátého století, že periodické lékařské prohlídky školních dětí staly se nezbytnými, aby odhalily počínající se fyzické nedostatky a nemoci. Stalo se nezbytným sledovati vývoj dětí školní sestrou nebo dobrovolnými členy výboru pro péči o dítě, sledovati děti s nečistými hlavami, nebo děti potřebné lékařského ošetření, brýlí a podobně. Stalo se nezbytným opatřiti ošetření a potřeby k němu pro ty, kdož si je nemohou koupiti, a dokonce opatřovati jídlo a dodatečnou potravu pro děti trpící hladem, a konečně převáděti děti, které byly shledány subnormálními aneb abnormálními, do speciálních škol, a naopak zase zřizovati vyšší stupně škol pro nejchudší děti vyšších schopností vydržováním nadací.

Zdá se, že je jedním z vedlejších důsledků rozdělení země na 48 samosprávných států, žárlivých na svoji „státní suverenitu“ a chráněných neohebnou federální konstitucí, jež se vykládá nejvyšším soudem, nezbytně „konservativním“, že se v Americe stavějí do cesty překážky téměř nepřekonatelné jakékoli národní soustavě burs práce, které by zmenšily ztrátu času při přechodu ze zaměstnání do zaměstnání. Chybí také nějaké státní zařízení proti značnému množství skutečné bídy, jež je v námezdném poměru nezbytným průvodním zjevem nemocí, úrazů, předčasně invalidity, vdovství, staroby a dlouhé nezaviněné nezaměstnanosti, způsobovaném kolísáním obchodu. Je nesnadno předvídati,

jakým způsobem americké státnictví rozřeší — a ono jej jistě rozřeší — problém, kterak přizpůsobiti americkým politickým poměrům nějakou soustavu rovnocennou s britskými a německými státními soustavami všeobecného pojištění, soustavu, která by vydržovala lidi v těch obdobích života, kdy si nemohou vydělávati na živobytí sami. Zkrátka, hospodářská bezpečnost je věc, již Amerika se stanoviště ohromné většiny námezdníků nemá. Přes neslýchané soukromé bohatství, tak snadno dostupné každému jednotlivci, ale nezbytně dosahované jen nepatrnou menšinou; přes to, že průměrné mzdy a úspory jednotlivců jsou pro ohromný počet zaměstnanců vyšší než kdekoli na světě, přece jen zůstává jistá statistická pravděpodobnost, že každý dělník ve Spojených státech může býti kdykoli a bezohledně propuštěn z práce, že v té nebo oné periodě svého života projde dlouhým obdobím nezaviněné nezaměstnanosti, že bude občas učiněn neschopným k práci nemocí nebo úrazem, že některou z těchto zkoušek vyčerpá úspory své rodiny, že jeho žena může ovdovět a jeho dítě se může stát bezmocným sirotkem bez potřebné výživy, že jeho děti mohou vyrůst bez dostatečné ochrany proti nemoci a bez vhodného vychování. A dosáhnou-li jejich rodiče usouzeného věku, je vždy možnost, že prožijí své stáří ve svrchované chudobě a možná i v závislosti na dobročinnosti. Statistikové nám musí říci, že, jakkoli četné snad jsou výjimky, toto jsou rizika většiny dělníků ve Spojených státech, stejně jako v jiných státech západní civilizace — rizika, která se stanou skutečnou pohromou pro nemalý zlomek velikého počtu.

Do jaké míry se toto statistické riziko bídy a chudoby zmenšuje vynucenou zdržlivostí od alkoholických nápojů nebo výjimečnou hospodářskou prosperitou a širokou svobodou amerického života; do jaké míry na příklad stálá příležitost k práci na farmách nebo v dřevorubeckých táborech a v minerálních nalezištích Západu zmenšuje postupné průmyslové krize nezaviněné nezaměstnanosti, to nelze odhadnouti. Ale dáváme na uváženou jednu věc. Kdyby byly podobné poměry v Evropě: nedostatek hospodářské bezpečnosti, o níž jsme se zmínili, doprovázený, jako je tomu ve Spojených státech, nárokem na vysokou životní úroveň, vedl

by podle zkušeností k nezákonnostem a násilí, k tuláctví a zločinnosti, a to v takové míře, že severozápadní Evropa takové nepoznala po dvě století. Jen Američané mohou posouditi, zdali nedostatek hospodářského bezpečí pro dělníky ve Spojených státech je v souvislosti s těmito rysy amerického života.

11

Vyslovili jsme na počátku této kapitoly myšlenku, že zla, kterými byla provázena průmyslová revoluce, nepochodila konec konců z toho, že námezdní poměr byl nahrazen nezávislou výrobou, nýbrž z rozpoložení mysli, společného tehdejšími filosofům i tehdejšími kapitalistům. Jakou přeměnou ducha se stalo, že tato zla byla všude ve větší nebo menší míře odstraněna nebo zmenšena preventivní soustavou, vybudovanou v posledním století?

Západní civilisace především přestala věřiti, že rozšíření zanedbaností a poroby, že „chudoba chudých“ je řízením božím neboli věcí nevyhnutelnou. Ani v Evropě ani v Americe myslí národů nejsou tíženy chmurnou hrůzou z Malthusova populačního zákona, ani jeho hospodářskou teorií „mzdového fondu“, které před stoletím odsuzovaly veliké masy lidí k věčné bídě. Za druhé, v Americe, a ještě více v Evropě přestalo se již věřiti, že každý člověk je mravně oprávněn „dělati, cokoli se mu zlíbí s tím, co mu náleží“, anebo nalézati ospravedlnění svého života v množství bohatství, které může nahromaditi bez ohledu na své bližní nebo na společenství, v kterém žije. „Služba“ je dnes heslem pro obchodníka stejně jako pro dělníka pracujícího rukama, pro toho, kdo se obohatil dědictvím, nebo svou vlastní prací. Nikdo v dvacátém století nepřipustí, že zákonodárství — správa státní nebo městská — mohou s bezpečím a slušností předpokládati, že, hledí-li si každý svého vlastního prospěchu podle svého rozumu, že se tím zabezpečuje nezbytně i blaho celé společnosti. Není na celém světě národohospodáře, který by připustil a věřil v *laissez faire*. Místo, aby se všechno ponechalo pohodlně úsudku individua, hledajícího svůj prospěch, byla přijata zásada, že je potřebí uvážené akce vlád a zákonodárných institucí nebo jiných kolektiv-

ních těles k ochraně blaha celé společnosti jak v budoucnosti, tak v přítomnosti. A tu postihujeme smysl širší, než se nám s počátku jevil, v prohlášení, že západní civilisace je produktem vědy. Jako objevy fyzikální vědy stvořily strojový průmysl a umožnily masovou výrobu, tak jsou v podstatě věda národohospodářská a věda politická vodítky uvážené a sdružené akce, která se v míře čím dál, tím větší stává typickou pro tento věk. Rozhodnutí jednotlivce může plynouti buď z podnětu anebo intuice. Ale podniky kabinetů a zákonodárných sborů, městských rad a družstevních výborů musí býti výsledkem uváženého souhlasu, který, má-li dosáhnouti úspěchu, musí býti dobře poučen, ať jde o problémy výchovy či veřejného zdravotnictví, problémy měnové či průmyslové organizace, a musí býti založen na poznatcích vědy — fyzikální nebo biologické, národohospodářské nebo filosofické, psychologické nebo etické, v tom rozsahu, v jakém si je osvojila jednakaždá generace.

Konečně si nutno všimnouti, že postupný vývoj sdružené činnosti neznamená zmenšení osobních závazků. Neznamená přenesení odpovědnosti s jednotlivce na obecnost. Naopak. Obecné zachování potřebného minima civilisovaného života, jež je dnes pokládáno za prospěch společnosti, stává se společnou odpovědností nerozlučného partnerství, v němž stát i občan hrají každý svou úlohu. Jest nezbytným doplňkem sdružené odpovědnosti a nerozlučného společenství, jež tvoří rozumový základ západní civilisace, že se na jednotlivého občana vkládají břemena nových a větších závazků, než jaké kdy znal režim *laissez faire*, a že jejich plnění je společností vynucováno. Boltovský tkadlec bavlny z roku 1842, o němž jsme se zmínili na počátku této kapitoly, nemusil se starati o zdraví svých dětí a hygienu svého domu. Jeho žena mohla bezstarostně nechávat své děti umírat. Rodiče mohli posílat své děti do práce v nejtěplejším mládí, celá domácnost mohla ve skutečnosti žíti, jak se jí zlíbilo, i když byla k nákaze a demoralisaci veškerého sousedstva. Dnes tento tkadlec žije v ovzduší nových závazků. Je povinen pečovati o zdraví své rodiny a posílati všechny děti mezi pěti a čtrnácti lety do školy, řádně umyté a ustrojené, v ustanovenou hodinu. Je povinen nebýti příčinou

nákazy pro své okolí a podrobiti se potřebnému nemocničnímu ošetření. Stává-li se v obecném zájmu stále nutnějším, aby bylo vymáháno plnění osobní, rodičovské i manželské odpovědnosti od každého dospělého člověka, je také stále zřejmější, že taková odpovědnost nemůže být vymáhána, nedá-li se dospělým lidem zároveň možnost, aby ji splnili. Moderní civilizace má jiné prostředky než ustanovení trestního zákoníku, aby zajistila plnění těchto závazků jednotlivci nedbalými a vzdornými. Kolektivní akce společnosti „váží alternativní možnosti“, s kterými je konfrontován prostý člověk, řadou pečlivých pokusů s volnými stavy. On má jako dříve stejně mnoho svobody ve výběru, ne-li více. Ale školy mu značně usnadňují výchovu jeho dětí a znepríjemňují jejich zanedbávání. Zřízením veřejných lázní a očišťovacích stanic se mu usnadňuje, aby očistil svoji rodinu od hmyzu, a působí mu nepříjemnosti, nechává-li je zanedbané a v špíně. Zřízením veřejných nemocnic a poskytováním lékařské pomoci usnadnilo se rodičům, aby pečovali o zdraví svých dětí, a znepríjemnilo se jim nechávat je umírat. Veřejná organizace trhu práce skrze bursy práce usnadňuje nezaměstnaným, aby našli práci, a umožňuje státu, aby znepríjemnil postavení těch, kdož se práce štítí, jakž toho žádají socialisté i odborové organizace v souhlase s celým ostatním světem. Čím složitější se stává organizace státu v XX. století, tím všestranněji je jednotlivec konfrontován s osobními závazky, jichž jeho děd neznal. A vývoj kolektivní akce mu umožňuje a zároveň ho i nutí, aby je plnil. Toto nové ovzduší osobního závazku má za následek skutečný vzrůst a rozšíření individuálních schopností, vezmeme-li obyvatelstvo jako celek, a příležitost k vývoji jednotlivce — což je dosti paradoxní. Zkrátka, při přeměně demokracie z koncepce výhradně politické v hospodářskou, již se vyznačovalo posledních 75 let, zákon byl matkou svobody.

12

Můžeme nyní definovati, co přinesly po dvou stoletích práce strojní průmysl a masová výroba svým demokraciím „námezdníků“ — kteří jsou v nejpokročilejších zemích západní civilizace

z největší části dělníky pracujícími rukama — pokud jejich sociální poměry mohou být měřeny prostředky, z kterých lidé žijí.

Co je dnes v západní civilizaci typické i po katastrofě čtyřletého neslýchaného válčení, proti kterémukoli předchozímu věku, je celkem vysoká životní úroveň dělnické třídy, zvláště v severozápadní Evropě, Australii a Severní Americe. Prosté srovnání dělnických poměrů v nejpokročilejších zemích s poměry ručně-dělné třídy ze XVI. a XVII. století v Evropě ukazuje jasně, že řemeslník nebo mechanik a jeho rodina mají dnes daleko vyšší životní úroveň než právě táž část obyvatelstva v kterémkoli předchozím údobí světových dějin. Lékařská věda, zákonodárství a obecní správa získaly si zásluhu o to, že průměrný věk dělníka je delší, že normální zdraví ve všech obdobích života je lepší, že nemoci jsou méně časté a pozoruhodně kratší, že všední neduhy a menší zažívací nesnáze jsou méně obtížné a že riziko násilné smrti anebo invalidisujícího úrazu je menší než kdy předtím. Domovy, v kterých žijí dělníci a jejich rodiny, jsou, i když máme na mysli hrozné poměry, které na některých místech panují, stavěny zdravěji, pohodlněji a rozměrněji; je v nich více pohodlnějšího nábytku; jsou neskonale lépe zdravotnický opatřeny a vystavěny v okolí, které je mnohem příjemnější a hygieničtější, než bývalo v kterémkoli předchozím století. Rodiny, manžel, žena i děti, jsou živeny lépe než jejich předchůdci v minulém pokolení. Po práci mají více prázdného času a větší příležitost, aby dobře využili své prázdně. Jsou lépe chráněni proti násilí, útlaku a tyranii. Odměna, která je výsledkem jejich práce, je větší než kdy předtím, vezmeme-li dělnou třídu jako celek. A za to, co je dnes téměř vždy mzdou v penězích, lze koupiti mnohem větší a rozmanitější množství zboží a služeb, než kolik jich kdy předtím přišlo v jejich dosah a bylo přístupno jejich volbě. A v souhrnu zvýšené množství takového zboží i takových služeb proti tomu, co bylo údělem dělníka, když byl z největší části ještě nezávislým výrobcem. Jejich hoši a děvčata požívají školního vzdělání, ba jsou k němu nuceni, vzdělání, které je na vyšší úrovni, než jakou znali jejich dědové. Nadanější z nich mají příležitost dosáti výšin vědění tohoto věku a mají větší přístup k povoláním, v kterých nacházejí

zálibu, než kdy předtím. O sirotky, lidi nemocné nebo invalidované duševně nebo fysicky, o vdovy a přestárlé je postaráno mnohem humánněji, účinněji a všeobecněji než v kterémkoli předchozím století. Nadto však se standard dělníka v celé západní civilizaci neobyčejně zvýšil. Dělník není již otrokem ani nevolníkem. Není negramotnou bytostí, neschopnou porozumět civilizaci, v které žije. Po prvé v dějinách světa je plnoprávným občánem, postaveným politicky a před zákonem na roveň každému, s kým přijde do styku. Jak plný významu je pro budoucnost fakt, že v jediném desetiletí ve Velké Británii a po celé Australasii, ve všech třech skandinávských státech, v Německu, v Rakousku a ve všech ostatních státech poválečné Evropy dostaly se do vlády lidé bez bohatství a sociálního postavení, lidé dělnického původu a socialistických názorů, a byli pozdviženi k moci jako zástupci dělnických stran, zatím co Rusko po celé desetiletí žilo pod čímsi, co se nazývá „diktaturou proletariátu“!

Co však říci opakem? Především si musíme všimnouti, že celou západní civilizaci běží pronikavý rozpor mezi ideály a dosaženou skutečností. I v elementárních poměrech lidské existence není ani zdaleka obecně udržováno národní minimumcivilisovaného života, které si nyní předpisuje každá pokročilá společnost a kterou také počíná vymáhati. V jednékaždé zemi západní civilizace jsou rozsáhlá místa, ba širé kraje, v nichž tohoto národního minima dosaženo nebylo. Všude existují rozsáhlé vrstvy obyvatelstva, pro které nezbytná opatření k zamezení zlých následků strojového věku nenabyla ještě účinnosti. Lze však doufati, že nejdůležitější nedostatky, pokud jde o hmotné poměry lidu, netkví v nedostatečnosti zdrojů toho nebo onoho státu, ani v slabosti jeho ideálů, nýbrž v mezerách, které stále ještě trvají v preventivních soustavách; ty se svět naučil budovati a ty může kterýkoli národ doplniti podle své vůle.

Ale hmotné poměry nejsou zdaleka ještě všechno. Nemůžeme zde vyšetřovati četné nedostatky dělnické třídy, nebo předpověděti její budoucnost, pokud jde o intelektuální vývoj, umělecké citění, mravy a morálku. V tom ve všem skutečný pokrok dělnictva jako celku byl v každé zemi v posledních dvou stoletích větší

než v kterékoli předchozí periodě světových dějin. O jedné věci můžeme však říci v závěru několik slov.

Často se tvrdí, že, jakkoli veliký byl pokrok dělnictva, pokud jde o hmotný blahobyt a politické postavení, ba i intelektuální zisky, dělník přece prý ztratil s příchodem strojového věku radost z výroby a volnost při ní, ba i svoje umělecké schopnosti. Středověký řemeslník, který stavěl evropské katedrály a zároveň tvořil krásné věci ze dřeva nebo kovu, hlíny nebo kamene, má protějškem brutalisovaného dělníka obrovské továrny na seriovou výrobu, odsouzeného k nekonečnému opakování téhož bezvýznamného pohybu, jako jest zašroubování matice nebo kapání oleje tak, jak nekonečný pás před něj přináší, od rána do noci, kostru začatého výrobku, v jehož konstrukci se jeho duch vůbec neúčastnil a který snad ani neuvidí v jeho konečné formě. Znamená tento bezduchý robot nějaký pokrok proti Giottovi nebo Cellinimu? Netřeba říkati, že otázka daná takto nemá smyslu. Domnění, že by dělník egyptský, řecký, italský nebo anglický z kterékoli doby byl býval — vyjma zlomek celkem nepatrný — zaměstnán něčím, co by bylo lze pokládati za umělecké řemeslo — toto domnění je liché. V době rozkvětu středověkého cechu bylo i v městech nejmělečtějších vždy mnohem více dělníků pracujících rukama vně šťastného kruhu mistrů, tovaryšů a učedníků nežli v něm. Rukodílné obyvatelstvo měst skládalo se ve skutečnosti hlavně z nádeníků, kteří celý svůj život štípali dříví a čerpali vodu; a obyvatelstvo, pracující na ohromných prostorách půdy zemědělské a lesní, žilo vůbec bez umění a literatury. Nadto se část čistě mechanické práce v světové výrobě v celku spíše zmenšila, než zvýšila. Co dělníků tesalo kamení, tahalo a nosilo kamenné kvádry a zdvíhalo stavební kámen na zdi katedrál, na kterých pak půl tuctu vycvičených a umělecky založených zedníků vytesalo chrličce vody? Od stavby pyramid až do dnešního dne neustále se zmenšuje ta část světové práce, která je pouhým fysickým kopáním, strkáním, nošením, zdvíháním a kovááním — pouhým vynaložením svalové síly. Od prokopání kanálu Korinthského až do zbudování kanálu Panamského podíl myslitele, architekta, kreslíře, inženýra, nástrojaře, účetního a úředníka ustavičně rostl v každém výrobním

podniku a úměrně s tím rostl i počet zaměstnaných dělníků. Lze připustiti, že se stal ve vývoji posun, jehož míru nelze přesně zji-
stiti. Umělečtí řemeslníci athénští a florentští, třebaže byli
malou menšinou, cítili více, než snad mohli vyjádřiti. V strojo-
vém průmyslu bere na se vývoj v takové vyšší menšině formy
spíše intelektuální než umělecké. Její prací jest přesné myšlení,
výpočet, přizpůsobování. A což to není umění? Jest, na příklad,
jiná krása pro architekta a jiná pro klenotníka. A nesmí se zapo-
menouti, že v dnešní západní civilizaci skutečný počet mužů a žen,
zabraných v denní práci rázu zřejmě rozumového, tedy v práci,
která není nezbytně zbarvena uměleckých prvků, je nepochybně
mnohem větší než kdy předtím. Je jistě mnohem více takových
dělníků s vyšší výchovou, uměleckými schopnostmi, dělníků,
pracujících o zajímavých denních úkolech v továrnách Henryho
Forda v Detroitu, než kolik jich bylo v celém Detroitu před pade-
sáti lety. S těmito následovníky středověkých umělců, kvalifiko-
vanými zrovna tak výjimečně, objevilo se veliké množství jiných
dělníků s úkoly méně zajímavými; ti by jinak byli vůbec nevznikli
a ti představují středověké městské dělníky a polootrocké obyva-
telstvo venkovské. Ale ani ty by jistě nenapadlo navrátiti se do
poměrů středověkých. Lze souditi, že v mnohých svých denních
úkolech ani dnes dělníci nemohou naléztí zalíbení a špetku zájmu.
Ale v jejich osudu je neobyčejně důležitý rozdíl. Na rozdíl od svých
předchůdců tito lidé ztráví jen polovinu svých denních hodin při
práci, kterou vydělávají svůj chléb. Druhá část jejich dne jim po
prvé v dějinách poskytuje volnost a ve velké míře i schopnosti,
aby se oddali jiným zájmům. A tyto zájmy čím dál, tím častěji
vedou k intelektuálnímu vývoji, který až doposud byl mezi ty-
pickými dělníky, pracujícími rukama, věcí neznámou. Ba lze
i debatovati o tom, zdali mezi touto dolní polovinou pracovníků
západní civilizace nedošlo v posledních dvou stoletích k pokroku
relativně většímu než v polovině hořejší. Právě těmto tak zva-
ným nekvalifikovaným dělníkům Londýna, Berlína a Paříže,
nechat ještě žijí po mnoha stránkách v poměrech špatných — a
hlavně jejich ženám a dětem — přinesl strojový věk největší
pokrok ve svobodě a civilizaci.